

515

HZ. MUHAMMED (SAV) VE MESAJI

Editör
Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	234656
Tas. No:	097.32 H.E.M

İslâmî İlimler Dergisi Yayınları
Ekim 2014

HZ. PEYGAMBER'İ ANLAMADA TARİHSEL MUHAMMED İLE MENKABEVİ MUHAMMED'İ BİRBİRİNDEN AYIRMANIN ÖNEMİ

Sönmez KUTLU*

Muhterem Hazırım!

Konuşmama başlamadan önce hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Dünya tarihini derinden etkileyen şahsiyetlerden birisi olan Hz. Muhammed hakkında, Müslüman ve Müslüman olmayan pek çok araştırmacı tarafından sayısız eser yazılmış; popüler veya akademik düzeyde onlarca, belki yüzlerce bilimsel toplantı düzenlenmiştir. Daha nice ilmi toplantıların konusu olmaya devam edecektir. Bütün bunlara rağmen, tarihsel bir şahsiyet olarak Hz. Muhammed'i ortaya koyabilmiş değiliz. Bir şahsiyet hakkında herkes konuşunca, yüzlerce araştırmaya konu olunca, o şahıs tanınmaz hale gelmektedir. Bir de önyargılı ve taraflı çalışmaların nesnesi haline gelince, insanların zihinleri daha da karışmakta ve farklı tasavvurlar oluşmaktadır. Ben bu tebliğimde, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'i doğru anlamanın önünde büyük bir engel oluşturan Menkabevi Muhammed tasavvuru üzerinde durmak istiyorum.

İslam dünyasında geçmişte ve günümüzde Hz. Muhammed ile ilgili tasavvurlar birbirinden farklıdır. Bu tasavvurları mezheplere göre genel hatlarıyla, Şii ve Sünni Hz. Muhammed veya peygamber tasavvurları olarak ya da İslami literatürde, yani siyer-meğazi, fıkıh, hadis, kelam ve tasavvuf edebiyatındaki Muhammed tasavvurları olarak sınıflandırmak mümkündür.

Şii peygamber tasavvurunda Muhammed, peygamberlik misyonundan çok Hz. Ali'yi imamete tayin etmek gibi bir görev üstlenmiştir. Bu sebeple Şii literatürde, bu konuda yazılanlar, Hz. Muhammed'in biyografisi hakkında yazılanlardan daha fazla bir yekun tutar. Sünni literatürde, onun beşerî ve peygamberlik misyonu öne çıkarılmakla birlikte, her bir ihtisas alanı Hz. Muhammed'in farklı yönlerini öne çıkarmaktadır. Siyer ve Megazi kitaplarında, efsanevi bir kahraman olarak, peygamberlik döneminin hemen hemen tamamını, savaş meydanlarında savaşmakla geçiren; fıkıh kitaplarında bütün gün bir müfti, bir kadı ya da müctehid olarak teşriî faaliyetlerde bulunan; hadis kitaplarında söz, fiil ve takrirlerinden oluşan sünnet koyucu; kelam kitaplarında diğer Peygamberlere nazire olarak pek çok mucize gösteren; tasavvuf edebiyatında "kainat yaratılmadan önce Allah'ın nurundan yaratılmış" insan üstü bir şahsiyete dönüşen birisi olarak takdim edilmektedir. Yukarıda sayı-

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

lan geleneklere ait klasik eserlerin pek çoğunda bu yaklaşımın izlerini görmek mümkündür. Ancak insan üstü özelliklere sahip bir varlığa dönüşmesi veya menkabevi bir şahsiyete büründürülmesi ile ilgili malzemeye tasavvufi edebiyatta daha fazla rastlanır.

Tasavvuf edebiyatında, Hz. Muhammed'i insan üstü varlığa dönüştürme çabası, onun yaratılışı ile ilgili iddialarla başlar. Buna göre o, dünya yaratılmadan binlerce yıl önce Allah'ın nurundan¹ ya da cennet toprağından yaratılmıştır ve onun gölgesi yoktur. Böylece o, diğer insanlardan farklı bir konuma yükseltilmektedir. XIV. asrın başlarında ölen Şeyh Safiyüddin'in yorumlarına bu anlayışın nasıl yansıdığına dair bir örnek vermek istiyorum.

Şeyh Safiyüddin, Hz. Peygamber'in "Bana sizin dünyanızdan kadın, güzel koku ve gözümün nuru namaz sevdirdi"² hadisinden hareketle Hz. Muhammed'le diğer insanların tabiatının farklılığını ileri sürer ve şöyle izah eder: "Dünyayı anlara (diğer insanlara) anunçün izâfet itdi ki, Hazret-i Risâletün -Aleyhisselâm- toprağı Cennetden idi. Anunçün gölgesi yokdı ve anların ki " dünyâkum" dimeğ ile hitâb itmiş idi, toprağı dünyadan idi. Pes, dünyâyı anlara bu cihetden ötürü izafet itdi."³ Şeyh Safiyüddin, aynı mantıkla, Hz. Peygamber'in bedenine taş bağlamasını açıklıktan değil de mübarek, nurani cisminin bu dünyadan gidip kayıp olmamasına bağlamaktadır: "... mübarek bedenine taşı açıklıktan ötürü bağlamazmış, belki şundan ötürü bağlardı, cism-i mübareki dahi sıfât ile hemrenk idi, mübarek sûretle sıfâtı bir olduğuna delil budur ki: Gölgesi yog idi. Pes vakti, mübarek kalbine Hakk Ta'âlâ'nun hevâsı ve arzusu gelürdi, gönülü pervâz ıderdi, yakîn olurdu ki, cism-i mübareki dahi pervâz ideydi ve urûc ideydi. Ol sebepten bir sakil nesne ki, dünyevi ola, anı mübarek bedenine bağlardı ki ol taşdı, taki mubarek sûretle, halk ortasından gâib olub gitmeyeydi."⁴

Hayatını Hz. Muhammed'i anlamaya adanmış çağdaş araştırmacılarından Muhammed Hamidullah ise, "Bana sizin dünyanızdan kadın, güzel koku ve

1 Tasavvuf çevrelerinde, Hz. Muhammed'in bizzat Allah'ın nurundan yaratıldığı şeklinde bir nazariye geliştirilmiştir. Buna göre, Allah, Muhammed'i kendi nurundan yarattı. Daha sonra onun nurundan Adem'i yarattı. Hallac-ı Mansur bu nazariyeyi şöyle açıklamaktadır: "Nübüvvet nuru, yalnız onun nurundan çıkmıştır. Nurların aydınlığı bile onun nurundandır. ... vücudu yokluktan, adı kalemden önce. Zira bütün ümmetlerden evvel idi. O ölmez, o hep yaşar. Olduğu gibi durur hep. Dâdiselerden de önceydi. O, "şeylerden de. Kainatlardan da önce meşhurdur o. O hep var olacaktır. Renklerden önce anılıyordu, cevherlerden önce dillerdeydi. "Önce"den önceydi. O, "sonra"dan da sonra kalacaktır." (Ömer Rıza Doğrul, İslamiyetin Geliştirdiği Tasavvuf, Ahmed Halis Kitabevi, İstanbul 1984, 85-86.) Hz. Muhammed'in Allah'ın nurundan yaratıldığı konusundaki sufilere görüşleri, konuyla ilgili rivayetler ve değerlendirmeleri için bkz.: Ahmet Yıldırım, "Hadislerde Yaratılış Problemi", IV.Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler), 19-20 Nisan 2001, Isparta 2002, 199-207.

2 Ebû Abdırrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Neseî, Sünen, çağrı yay., İstanbul 1981, VII/ 61 (Nisâ, 1); Ahmed b. Hanbel, Müsned, Çağrı yay., İstanbul 1981, III/128, 285.

3 G/ TY/ M/36b

4 Şebüsteri, Gülşen-i Râz, Yay. Haz.: Sadık Yalsızuçanlar, Timaş Yayınları, İstanbul 1999, 103-104.

gözümün nuru namaz sevdirdi" rivayetini, yukarıdaki anlayışa tamamen ters ve bütünüyle beşeri düzlemde anlamıştır. Her iki algılama biçimini mukayese edebilmemiz için onun yorumunu da aynen aktarıyorum:

Bu hadis, İslâm Peygamberinin şahsiyetinin karakteristiğidir. Hadis, bir taraftan ruh ve vücudu içine alıyor ve insanın sahip olduğu meziyetleri ahenkleştiriyor; diğer taraftan Hz. Muhammed'in ümmetinden herhangi bir kimse için fiili misal vermek endişesinde olduğunu ispat ediyor. Öyle görünüyor ki o, bir peygamberin, bütün ümmetine insanüstü vazifeler yüklememesi gerektiği kanaatindeydi ... Diğer bir tabirle o, vasat bir insan için – ister ictimâî, ister manevî sahada- zarurî olan en az külfeti şart koşmuş, fert istediği ve yapabileceği takdirde, bu asgariyi aşma gayretinde onu serbest bırakmıştır. ... Şayet Hz. Muhammed, dünyada hoşâ giden her şeyi hakir görerek bir melek gibi yaşasaydı, bu emir ölü bir yazı olmaktan ileri gidemezdi.⁵

Şahısların hayatını ve kişiliğini ortaya koymada kullanılan "tarihsel kişilikle menkabevi kişiliği birbirinden ayırma" ilkesi, bilim çevrelerinde ilk defa Fuat Köprülü tarafından, peygamber olmayan saygın bir sufinin tarihsel şahsiyetini ortaya koymak için kullanılmıştı⁶. Köprülü, bunu kerametlerle oluşan menkabevi kişiliği ile tarihsel kişiliği birbirine karışmış olan Ahmet Yesevi üzerinde denediği için, büyük sorunlarla karşılaşmadı. Fakat bunun mucize/ mucizeler sahibi bir Peygamber için denenmesi diğer şahsiyetler kadar kolay değildir. Çünkü incelenen kişi, peygamberlik misyonu üstlenmiş ve inanılması gereken esaslar arasında yer alan peygamberlik müessesesini temsil etmektedir. Kur'an ve tarihsel belgeler ışığında yapılan bazı çalışmalar hariç tutulursa, Hz. Muhammed'in tarihsel kişiliğini bu yöntemle inceleme teşebbüsünde bulunan çalışmalar yok denecek kadar azdır.

Hz. Muhammed, dünya tarihine yön vermiş önemli şahsiyetlerle kıyaslandığında, hayatı en iyi bilinen bir şahsiyettir. Onun soyu-sopu, çocukluğu, gençliği, evliliği, ailesi, çocukları, peygamberliği, hayatı, ahlâkı, İslam'a daveti, Mekke ve Medine dönemi, antlaşmaları, beyatları, savaşları, tartışmaları, üzüntüleri, sevinçleri ve hayatıyla ilgili diğer pek çok ayrıntı, tarihi kaynaklar ve vesikalarla bize kadar ulaşmıştır. Dünyada başka hiçbir kimsenin hayatı onun hayatı kadar iyi bilinmemektedir. Ancak onun yaşamıyla ilgili bu zengin tarihî dokümana, pek çok menkabevi anlatılar gerçek olmayan olaylar eklenmiştir. Hz. Muhammed'i anlama konusundaki tarihsel doküman ve ona yapılan ilave sorununu, Davenport gayet güzel ifade etmektedir: "Meşhur peygamberler ile fâtilhler arasında, hayatının tarihi, Hz. Muhammed'in tarihi gibi, en ince ayrıntılarına kadar en doğru ve en vesikalı

5 Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev.: M. Said Mutlu- Salih Tuğ, İrfan yay., İstanbul 1969, II/9.

6 Peygamber olmayan bir şahsiyetin hayatında oluşturulan Menkabevi unsurlar hakkında geniş bilgi için bkz.: Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 5. Basım, TDV yayınları, Ankara 1984, 27-37.

şekilde kayıt ve zabıt olunan bir kimse gösterilemez. Gerçi Hz. Muhammed'in tarihini, Asyalı yazarların mübalağalarından ayırdığımız zaman geride kalan olaylar, sadece gerçektir."⁷

Hz. Muhammed'in anlaşılmasının önündeki asıl engel, onun hakkında oluşturulan yalan isnatlar, mübalağalar, menkabevi ve efsanevi haberlerdir. Bu sebeple onun yaşamını anlamaya çalışırken bu geniş rivayet malzemesine karışan efsanevi veya menkabevi Hz. Muhammed tasavvuruna kaynaklık eden rivayetler konusunda son derece dikkatli olmak gerekmektedir. Bu rivayet malzemesinden hareketle iki ayrı Hz. Muhammed tasavvuruyla karşı karşıyayız. Bunlardan birisi, beşer olan ve yaşamış Hz. Muhammed tasavvuru, diğeri ise, yüceltilen, efsaneleştirilen, menkabevi bir şahsiyete büründürülen Hz. Muhammed tasavvurudur. Bu iki tasavvurdan birincisine ben tarihsel gerçekliği olan Hz. Muhammed, ikincisine menkabevi Muhammed adını veriyorum.

Hz. Muhammed'in hayatı ve kişiliğinin, bu kadar fazla doküman arasından sağlam bilgi, belge, kaynak ve tanıklara dayalı olarak analiz edilmesi son derece önemlidir. Ancak bu malzemenin tenkit süzgecinden geçirilerek güvenilirliğinin tespit edilmesi daha da önemlidir. Beşer ve rəsul olarak Hz. Muhammed'i doğru anlamada, tarihsel bir belge olarak Kur'an, birinci derecede bir kaynak özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla tarihsel-beşerî bir kişilik olarak Allah'ın elçisi olmuş Hz. Muhammed ile sonradan üretilen menkabevi, mucizevi ve efsanevi Hz. Muhammed'i birbirinden ayırabilmenin temel ilkelerini, Allah'ın kitabından hareketle ortaya koyabiliriz. O, ilahî vahiyden bağımsız olarak anlaşılabilir. Bu konuda yüce kitaba ters düşen her çeşit bilgi, belge ve tasavvur, geçersizdir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'le ilgili ana çerçeveyi belirleyecek olan bu kitap olmalıdır. Çünkü o, Kur'an'a rağmen veya onun emri dışında hareket etmemiştir. O, ayetlerde "bizden biri, yani beşer olarak, kendi toplumunun bir ferdi olarak, tarihin içinde konuşlanan ve menkabevi yönü bulunmayan" birisi olarak sunulmaktadır. Bu açıdan Kur'an'da sunulan tasavvur, menkabevi olmaktan öteye tamamen tarihsel bir tasavvurdur. İşin en ilginç yanı, diğer peygamberleri, kıssalarla menkabevi bir çerçevede, Hz. Muhammed'i ise tarihsel çerçevede incelemesidir. Hz. Muhammed hakkında çizilen tarihsel çerçeve, genel hatlarıyla şöyledir:

1. Hz. Muhammed, diğer insanlar gibi bir beşerdir. Kur'an, indirilmeye başladığı ilk günden itibaren, Hz. Muhammed'in bizim gibi bir beşer olduğu vurgulanmakta ve beşer üstü özelliklere sahip olmadığına her fırsatta dikkat çekmekteydi.⁸ Genelde Arap toplumunun, özelde Cahiliyye insanının ve

⁷ Lord John Davenport, *Hz. Muhammed ve Kur'an'ı Kerim*, Çev.: M.S.S.P., Ankara Üniversitesi Basımevi, Arar Yayınları: 1, Ankara 1967, 1.

⁸ Onun beşer olduğunu bildiren ayetlerden bir kaç şöyledir: " (Ey Muhammed!) De ki: "Ben de, ancak sizin gibi bir insanım. Bana, Tanrı'nın tek bir Tanrı olduğu vahyolunuyor. Artık O'na

ehl-i kitabın bu konudaki tasavvuru önemli sorunlar içerdiğinden, Allah, bu tasavvuru düzeltmeye yönelik vahiy pasajları indirdi. Arap putperestliğindeki peygamber tasavvuru ve bunun arka planı, Kur'an ayetlerinden hareketle İlhami Güler ve Ömer Özsoy tarafından genel hatlarıyla şöyle tespit edilmiştir: "Cahiliyye putperestliğinin kâhinlik (gelecekte haber verme), cinlerin gayb-tan haber verdiği ve meleklerin Allah'ın kızları olduğu gibi telakkiler, zihinleri gerçek anlamda ilâhî olanla olmayanı, tabîi olanla tabiatüstünü ayıramayacak derecede körleştirmişti. Bu zayıflatılmış zihin yapısından dolayı Cahiliyye Arapları, kendi içlerinden, her yönüyle normal bir insanın Allah'tan vahiy almasını kavramakta ve kabullenmekte güçlük çektiler. Onlara göre, bir insanın Allah'la ilişkiye girebilmesi, onun günlük hayatında da olağan üstülüklerle donatılmış olmasını gerektirmekteydi; oysa, öteden beri tanıyageldikleri Muhammed, vahiy alma iddiası dışında normal bir beşerdi. Kur'an'ın Hz. Muhammed'in bir beşer olduğunu vurgulaması, bu zeminle ilişkili okunmalıdır."⁹ Hz. Peygamber'e inanan kimseler, aşırı sevgileri dolayısıyla olsa gerek, ona insan üstü özellikler vermeye başlamıştır. Diğer taraftan daha önceki peygamberlerin mucizevi yönlerinin öne çıkarılmasına olan ilgileri, kendi peygamberlerini "insan"lığından soyutlanarak, sayısız olağanüstü niteliklerle bezenmiş bir imaja¹⁰ dönüştürmelerine sebep olmuştur.

2. Hz. Muhammed, ölümsüz değildir, ebediliği yoktur. Her canlı gibi, ölmü tatmıştır. Bu sebeple Kur'an, Hz. Muhammed'in ölümsüz bir varlık olmadığına açık bir şekilde dikkat çekmiştir.¹¹

3. Hz. Muhammed, duyguları olan bir beşerdi. Korkulu, endişeli ve hüznü günleri ve yılları oldu. Sevd, sevidi, göz yaş dökü, ümitsizliğe kapıldı, hata yaptı, hata yapanları bağışladı.¹² Daha iyi karar verebilmek için arkadaşlarının görüşlerinden yararlandı. Örneğin Habbab b. Münzir, Bedir savaşında konaklama yeri ile ilgili Hz. Peygamber'in önerdiği yeri uygun bulmayarak

yönelin, O'ndan bağışlanma dileyin; ortak koşanların vay haline." (41. Fussilet, 6; Krş.: 18. Kehf, 10) "Ey İnanalar! Andolsun, size içinizden, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, inananlara şefkatli ve merhametli bir elçi geldi." (9. Tevbe, 128) Diğer ayetler için bkz.: 21. Enbiyâ, 25 (Mekki), 75 (Mekki); 12. Yusuf, 109 (Mekki); 16. Nahl, 43 (Mekki); 13. Ra'd, 138 (Medeni); 14. İbrahim, 4 (Mekki) (illa bi-lisâni), 10-11 (Mekki); 40. Mümin, 78 (Mekki); 25. Furkân, 7, 25 (Mekki); 41. Fussilet, 14 (Mekki); 5. Mâide, 75 (Medeni), 18 (Medeni) (bel entüm beşerün mimmen hulika); 9. Tevbe, 128 (Mekki); 13. Ra'd, 38 (Medeni); 17. İsrâ, 93-94 (Mekki); 46. Ahkâf, 9 (Mekki); 6. En'âm, 91 (Medeni); 18. Kehf, 110 (Mekki); 23. Müminun, 24 (Mekki); 6. En'âm, 33 (Mekki); 42. Şura, 51 (Mekki).

9 Ömer Özsoy-İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, I. Baskı, Fecr Yayınevi, Ankara 1996, 565.

10 Özsoy-Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, 565.

11 "(Ey Muhammed!) Senden önce de hiçbir insana ölümsüzlük vermedik; sen öleceksin de onlar temelli mi kalacaklar? Her nefis ölümlü tadacaktır. ..." (21. Enbiya, 34-35. Krş.: 39. Zümer, 30)

12 "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile." (3. Âl-i İmrân, 159); "Size içinizden öyle bir peygamber geldi ki, hüsrânımıza üzülür, saadetinizi ister, yüreği şefkat ve merhametle (rahim) çarpar." (9. Tevbe, 128)

karşı çıkmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onun görüşünü benimseyerek karargahı Bedir'deki su kuyularının başına kurmuştu.

4. Hz. Peygamber, hatasız bir kul değildi. Bir çok kere yaptığı hatalar dolayısıyla Allah'ın ikazına maruz kalmış¹³ ve ümitsizliğe kapıldığı anlarda, kendini yalnız hissettiği durumlarda Allah tarafından teselli edilmiştir.¹⁴

5. Hz. Muhammed, hastalandı, yoruldu, uyuya kaldı, namazını kaçırdı, namaz kılarken yanıldı. Bunlar, tabii olarak her insanın başına gelebilecek türden şeylerdi. Kur'an'da burada dile getirilenlerin tamamını zikretmedi. Ancak tarihî ve biyografik kaynaklar, bu tür bilgileri bütün ayrıntılarıyla aktarmaktadır. Sonuç olarak Hz. Muhammed, acıktı, susadı, yedi, içti, uyudu, evlendi, baba oldu, eş oldu, çoluk çocuk sahibi oldu.¹⁵

6. Hz. Muhammed, her şeyi bilmiyordu. Dolayısıyla gaybı da bilmiyordu. Sadece kendisi hayatta iken olacak bazı şeyleri, vahiy yoluyla bildirildiği için bilmekteydi. Her şeyi bilemediği ve de her şey bildirilmediği için, peygamberlik görevi sırasında büyük sıkıntılara maruz kaldı. Eğer bilseydi, hayatında karşılaşacağı sıkıntılara ve tehlikelere karşı önceden önlem alırdı. Hatta Kur'an, Peygamber'i gaypten haber veren olağanüstü bir şahsiyet olarak gören Cahiliye müşriklerinin bu yanlış tasavvurlarını şu ayetlerle düzeltmeye çalıştı:

*"De ki "Allah dilemedikçe ben kendime bir fayda ve zarar verecek değilim. Eğer gaybı bilseydim, daha çok iyilik yapardım ve bana kötülük de dokunmazdı. Ben ancak, inanan insanlar için bir uyarıcı ve müjdeciyim."*¹⁶

*"(Ey Muhammed!) De ki; " Size "Allah'ın hazineleri elimdedir" demiyorum; gaybı da bilmiyorum; size: "Ben bir meleğim" de demiyorum. Ben, ancak bana vahyolunana uyuyorum." De ki: Kör ile gören bir midir? Hiç düşünmüyor musunuz?"*¹⁷

*"(Ey Muhammed!) De ki: "Ben (diğer) elçilerden (farklı) türedi birisi değilim; ne benim, ne de sizin başınıza gelecekleri bilirim; ben ancak bana vahyolunana uymaktayım; ben apaçık bir uyarıcıyım."*¹⁸

13 Bkz.: 80. Abese, 1-12; 33. Ahzâb, 1; 33. Ahzâb, 37-39; 28. Kasas, 86-88; 17. İsrâ', 73-75; 17. İsrâ', 86-87; 10. Yunus, 94-95; 11. Hud, 12; 6. En'am, 35; 6. En'am, 52-55; 18. Kehf, 6; 18. Kehf, 28; 16. Nahl, 126; 8. Enfal, 67-68; 3. Âl-i İmrân, 128; 4. Nisâ, 105-113; 68. Kalem, 48; 9. Tevbe, 43.

14 Bir çok kere teselli edildi. Bkz.: 73. Müzzemmil, 10-11; 93. Duha, 1-11; 94. İnşirah, 1-4; 108. Kevser, 1-2; 38. Sad, 17; 36. Yasin, 76; 35. Fatır, 4; 35. Fatır, 25; 20. Taha, 131-132; 27. Neml, 70; 27. Neml, 78-81; 10. Yunus, 65; 15. Hicr, 87-89; 15. Hicr, 97; 6. En'am, 33-35; 31. Lokman, 23; 40. Mû'min, 4; 40. Mû'min, 55; 40. Mû'min, 77; 44. Duhan, 58-59; 46. Ahkâf, 35; 51. Zariyat, 52-54; 16. Nahl, 127-128; 52. Tur, 48-49; 30. Rum, 60; 47. Muhammed, 13; 76. İnsan, 23.

15 Bkz.: 33. Ahzâb, 53.

16 7. A'râf, 188.

17 6. En'am, 50 (Mekki); 11. Hud, 31 (Mekki).

18 46. Ahkâf, 9. Benzeri ayetler için bkz.: 3. Âl-i İmrân, 44, 179 (Medeni); 12. Yusuf, 102 (Mekki); 6. En'am, 59 (Mekki); 11. Hud, 49 (Mekki); 27. Neml, 65 (Mekki); 29. Cin, 26 (Mekki).

7. Hz. Muhammed'e insanları İslam'a ikna etmek için verilen tek mucize Kur'an'dır. Nitekim Kur'an'ın mucizeviliği, ayetlerde her fırsatta vurgulanmıştır. Bu ayetlerden bir kaç şöyledir:

*"Ona Rabbinden (başkaca) mucizeler indirilmeli değil miydi?" derler. De ki: Mucizeler ancak Allah'ın katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım. Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi? Elbette iman eden bir kavim için onda rafıyet ve ibret vardır."*¹⁹

Vahyin geldiği dönemde müşriklerin zihninde olduğu gibi, Arap toplumundaki diğer din mensuplarının zihninde de tarihsel olmayan, olağanüstü niteliklere ve mucizelere sahip bir peygamber tasavvuru vardı. Kur'an'da yaklaşık yirmi ayette, Kureyşliler ve Ehl-i Kitab'ın Hz. Muhammed'den mucize göstermesini istediği ve her defasında bu mucize taleplerinin geri çevrildiği görülmektedir. Putperest Kureyşliler, bir melek olmadığı için Hz. Peygamber'i beğenmeyerek onun hazineler ve bahçeler sahibi zengin birisi olmasını ya da olağanüstü özelliklere sahip bir varlık veya melek olmasını istiyordu.²⁰ Onların peygamber tasavvurunu ve peygamberden beklentilerini şu iki ayet veciz bir şekilde ortaya koymaktadır:

*"Onlar: Sen, dediler, bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akatmalısın. Yahut, iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin. Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmedeğin sürece (göğe) çıktığına da asla inanmayız. De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben sadece beşer bir elçiyim."*²¹

*"Kâfirler diyorlar ki: Ona Rabbinden bir mucize indirilseydi ya! (Halbuki) sen ancak bir uyarıcısın ve her toplumun bir rehberi vardır."*²²

Yahudi ve Hristiyan geleneğinde peygamberler, bir kral veya bayağı bir insan ya da bir çok mucizesi olan tanrılaştırılmış bir insan olarak görülüyordu. Bu tasavvur, peygamberden şu isteklerde bulunmalarına sebep oldu:

19 29. Ankebut, 50-51. Benzeri bir ayet şöyledir: "Onlar: (Muhammed) bize Rabbinden bir mucize getirmeli değil miydi? dediler. Önce gelen kitaplardakinin apaçık delili (Kur'an) onlara gelmedi mi?" (20. Taha, 133)

20 Bu tür ayetlerden bazıları şöyledir: "Biz, (Kureyş'in istediği) mucizeleri göndermekten, ancak öncekilerin onları yalanlamış olması alıkoymdu. (Nitekim) Semud kavmine o dışı deveyi açık bir mucize olarak verdik de onlar bu yüzden zalim oldular. Oysa biz mucizeleri sıfır korkutmak için göndeririz." (17. İsrâ, 59). "(Putperestler): "Bu ne biçim elçi? Yemek yiyor, sokaklarda yürüyor. Ona onunla beraber uyarıcı olarak bir melek indirilseydi ya! Yahut, kendisine bir hazine verilseydi veya besleneceği bir bahçesi olsaydı ya!" dediler. Bu zalimler, insanlara: "Sizin uyduğunuz, sadece büyülenmiş bir adamdır" dediler." (25. Furkân, 7-8 Krş.: 6.En'am, 7-8; 25. Furkan, 21; 15. Hicr, 7). "Bizimle karşılaşmayı (bir gün huzurunuzda geleceklerini) ummayanlar: Bize ya melekler indirilmeliydi ya da Rabbimizi görmeliydik, dediler. Andolsun ki onlar kendileri hakkında kibire kapılmışlar ve azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir." (25. Furkan, 21)

21 17. İsrâ, 90-94.

22 13. Rad, 7. Ayrıca bkz.: 10. Yunus, 20; 6. En'an, 7-8, 37.

"Doğrusu Allah bize, (gökten inen) ateşin yiyeceği (yakap kor edeceği) bir kurban getir-medikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti" diyenlere şöyle de: Size, benden önce mucizelerle, (özellikle) dediğiniz (mucize) ile nice peygamberler geldi. Eğer doğru insanlar iseniz, ya onları niçin öldürdünüz?"²³

"Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Onlar Musa'dan, bunun daha büyüğünü istemişler de, "Bize Allah'ı apaçık göster" demişlerdi. Zulüm-leri sebebiyle hemen onları yıldırım çarptı. Bilâhare kendilerine açık deliller geldikten sonra buzağıyı (tanrı) edindiler. Biz bunu da affettik. Ve Musa'ya apaçık delil (ve yetki) verdik."²⁴

Allah, bu ve benzeri ayetlerle Müslümanları Ehl-i Kitabın peygamber ta-savvurunun etkisinden kurtarmaya çalıştı. Fakat daha sonra İslam kültü-ründe, Hz. Muhammed'i mucize göstermede diğer peygamberlerle yarıştıran bir zihniyetin oluşmaya başladığına şahit olmaktayız.²⁵ Hz. Musa ve Hz. İsa, büyük mucizeler gösterdiyse, Hz. Muhammed de gösterebilir, diyerek ona bir sürü mucizeler isnat edildi. Böylece o beşer üstü ve tarih üstü bir şahsiyete dönüştürüldü. Sonuçta peygamberimiz sürekli mucize gösteren ve insanları mucizeleriyle ikna etmeye çalışan bir şahsiyet olup çıktı. Peygamber'in hadis-lerini toplayan kitaplarda bu mucizelere özel yer ayrılırken²⁶ kelâmî eserlerde, bu malzemenin teolojisi yapıldı ve buna yönelik bir savunma sistemi gelişt-i-

23 3. Al-i İmran, 183

24 4. Nisâ, 153.

25 Hz. Peygamber'in Kur'an'dan başka mucizesi olmamasına rağmen ona sayısız mucizeler atfedil-miştir. Hatta ona ait mucizeler için ilginç tasnifler yapılmıştır: a) Kendi zamanından evvel olan-ları haber vermesi, b) Kendi zamanında olmuş ve olacak şeyleri haber vermesi, c) kendisinden sonra kıyamete kadar dünyada ve ahirette olacak şeyleri bildirmesi. Hz. Muhammed'in mucize-leri, onun hayatının belli aşamalarına göre, şöyle tasnif edilmiştir: a) Ruhunun yaratılmasından Peygamberliğinin bildirildiği (bi'set) zamana kadar olanlar, b) Peygamberliğinin başlangıcından vefatına kadar olanlar, c) Vefatından kıyamete kadar olmuş ve olacak şeyler. Kelâmî eserlerde buna benzer tasnifler yapılmaktadır. Bkz.: Ebû'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsratu'l-Edille*, thk.: Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, II/58 vd.

26 Onun belli başlı mucizeleri arasında gösterilen olaylar şunlardır: Üzerine yaslanıp hutbe okudu-ğu kütüğün, minber yaptırıldıktan sonra deve iniltisine benzer sesler çıkararak ağlaması; Hicret sırasında Hz. Peygamber'in izini sürüp onu yaklaşan Sûrakâ'nın atının kuma çakılması ve ken-disinin attan düşmesi; parmakları arasından su fişkırtması; birkaç parça ekmek üzerine oku-ması ve o ekmekten yetmiş seksen kişinin doyması; bir kap suya elini sokmasıyla parmaklarının arasından su fişkırtması ve bundan üç yüz kadar müslümanın abdest alması; Resulullah'ın bir kimseye çocuk iken dua etmesi dolayısıyla uzun ömürlü ve sağlıklı olması; gözlerinden rahatsız-lanan Hz. Ali'nin gözlerine okuyup dua etmesi üzerine gözlerinin iyileşmesi; kâhık olması üzerine ondan dua etmesi istenmesi ve dua etmesi üzerine bir hafta boyunca yağmur yağması; borçlu olan birisinin topladığı hurmaya dua etmesi ve borçluların alacaklarını almasına rağmen hur-manın eksilmemesi; bir sefer sırasında yiyecek sıkıntısı çekilmesi üzerine herkesin yanındaki erzakı toplatarak dua etmesi sonucu erzakın bereketlenmesi. (Buhârî'nin Sahih'inden hareketle tespit edilen bu mucizeler hakkında geniş bilgi için bkz.: Abdurrahman Çetin, *Örneklerle Pey-gamberimiz*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, 191-194) Burada zikredilenler dışında daha pek çok mucize isnat edilmektedir. Hz. Peygamber'in Ay'ı ikkiye ayırması; Hz. Peygamber'in zehirlenmesi için pişirilmiş bir koyunun yemeden önce ben zehirliyim diye haber vermesi; elindeki çakıl taş-ları ve yemek parçalarının Allah'ı zikretmesi; bir kimsenin iman etmesi için Hz. Peygamber'den Müslüman komşusunun ölmüş kızını diriltmesini istemesi ve onun da dirilmesi; âma birisine dua etmesi sonucu gözlerinin açılması; Hz. Ebû Bekir'in ve Ömer'in hilafete geçeceklerini haber vermesi; Hz. Fatıma'nın öleceğini haber vermesi; Hz. Ömer, Osman ve Ali'nin şehit olacaklarını haber vermesi.

rildi.²⁷ Halbuki Kur'an, Hz. Muhammed'in insanları mucizelerle ikna etmek üzere gönderilmiş bir peygamber olmadığını açıkça vurgulamaktadır. Peygamberimizin mucize denebilecek tek evrensel mucizesi, akli bir mucize olan Kur'an'dır. Akla hitap ettiği için insanları ikna etmeye yönelik bir mucizedir.

Hz. Peygamber'in beşeriliği, örnek alınabilmesi için son derece önemlidir. İnsanüstü vasıflara sahip birisi veya bir melek peygamber olarak gönderilseydi, dini hayat için örnek alınması mümkün olmazdı. O zaman insanlar, farklı varlık düzeyine sahip birisine bağlanmaya ve onu örnek edinmeye haklı olarak itiraz edebilirdi. Zaten insan üstü bir varlığı, insanlara örnek ve elçi olarak göndermek Allah'ın adaletine bağdaşmaz. Çünkü insan olmayan birisinden yapmasını istediklerini insanlardan istemek adaletsizlik olur. Kur'an'da "sizden birisini size resul olarak gönderdik"²⁸ denmesi bunun içindir. Bu durumda Hz. Peygamber, model oluşturma anlamında ittiba, iktida ve teessi edilecek bir örnek olabilir. Aksi takdirde her hareketi tekrarlanan anlamında taklit edilecek ve her şeyiyle kendisine benzenilen anlamında teşbih edilecek birisi olurdu. Halbuki Hz. Peygamber'in asıl örnekliliği, sureten değil sîretendir.

Hz. Peygamber'i ve İslam'ı doğru anlayabilmek için, İslam'ın tarihiyle Müslümanların tarihini ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü İslam'ın tarihi, benim kanaatime göre vahyin başladığı ve bittiği dönemini kapsamaktadır. Burada savunulamayacak, insanlığa ve insani tabiata ters düşebilecek bir fikir ve uygulama yoktur. Ama Müslümanların tarihinde İslam'ın genel doktrinine ters düşen unsurlar ve olumsuz örnekler bulunabilir. Özgürlük açısından Kur'an-ı Kerim'in ortaya koyduğu mesajı Hz. Muhammed'den ayırarak anlayamayız. Ya da Hz. Muhammed'i Kur'an'dan ayırarak anlayamayız. Hz. Muhammed'in din adına ortaya koyduğu her şey Kur'an-ı Kerim'den kaynaklanmaktadır. Bu anlamda Hz. Muhammed'in nübüvvet misyonuyla bir beşer olarak elde etmiş olduğu devlet başkanlığı misyonunu da birbirinden ayrı düşünebiliriz. Çünkü Devlet başkanlığı misyonu, peygamberlik misyonunun bir parçası değildi. Resüllük görevi, ilahîdir. Devlet başkanlığı, kendi beşeri tercihidir. Kendi başarılarının, yeteneklerinin ve Müslüman toplumun teveccühünün sonucudur. Başka bir ifadeyle, başarılarının ve toplumsal ihtiyaçların sonucunda elde edilmiş, ortaya konulmuş bir durum olup tamamen insani bir olaydır.

Vahiy sürecinde Hz. Muhammed'in önderliğinde gerçekleşen İslam'ın tarihinin esas kurucu ilkesi, temel hak ve özgürlüklerdi. Yani özgürlükten kasıt, insanları ne Hristiyanlıkta olduğu gibi kilisenin esiri haline getirmek, ne de müşriklerin yaptığı gibi cansız putların kulları haline getirmektir. İslam,

27 Nebîimizin Mucizeleri (Mucizâtü Nebiyyinâ) başlığı altında hadis kitaplarında sayılanların hemen hemen tamamı yer almaktadır. Bkz.: Ebû Mansûr el-Mâturidî, *Kütâbu't-Teuhîd*, Çev.: Bekir Topaloğlu, İSAM yayınları, Ankara 2002, 256-7; Abdulkahir el-Bağdâdî, *Kütâbu Usûli'd-Dîn*, Dârul-Âfâk el-Cedide, Beyrut 1981, 182-3; Ebû'l-Muîn en-Neseî, *Tabsîratu'l-Edille*, II/58-80.

28 2. Bakara, 151.

insanla tanrısı arasında vesileleri ve engelleri kaldırmak suretiyle onu özgürleştirmek istedi. Hz. Muhammed de, bunu pekiştirecek uygulamalarda bulundu. Bu açıdan özgürlük, İslâm'ın olmazsa olmaz şartlarından biri oldu. Ama bu esas, tarihsel süreçte kader anlayışıyla değiştirildi. Bireysel ve toplumsal kaderimiz inanç esasları arasına konuldu. Başarısızlıklarımızın, zulüm ve ahlaksızlığımızın faturası kadere kesildiği dönemler oldu. Kur'an'a göre, dine girmeden önce, dine girerken ve girdikten sonra zorlama yapılamaz.²⁹ Müslümanların tarihinde İslam'ı benimsetmeye yönelik veya İslam'a girdikten sonra onun emirlerine uyma konusunda zaman zaman bazı kişilere baskı ve dayatmalar olmuştur.

İslam'ın insanlığa olan mesajını doğru sunabilmek için Hz. Peygamberin özgürleştirici misyonunun tekrar öne çıkarılması son derece önemlidir. Özgürlüğü merkeze koymak, İslam'ı anlama ve güncelleştirme konusunda da yeni bir açılım olacaktır. Hz. Muhammed ve Müslümanlar, "toplumları kılıç zoruyla İslâm'a sokmakla suçlanmakta ve çeşitli iftiralarla karşı karşıya bulunmaktadır. Vatikan'ın dini ve siyasi lideri 16. Benedikt'in "Kur'an-ı Kerim ve peygamber'in insanlığa kılıçtan başka bir şey getirmediği" şeklindeki bir alıntıyı nakletmesi ve yakışsız sözler sarfetmiş olması, bu zihniyetin dışa vurumundan başka bir şey değildir. Bazı ferdi uygulamalar olmuşsa da, bunun genelleştirilmesi asla doğru değildir. Çünkü İslam, inanırlarına bütün insanları her yolu deneyerek "İslâmlaştırma" diye bir hedef göstermemiştir. Hristiyanlıktan farklı olarak, her birey günahsız doğar. Her bireyin dinini kendi iradesiyle seçmesi şarttır. Yani bireylerin İslâmlaştırılması değil kendi iradesiyle İslâmlaşması söz konusudur. Ama istismarcı misyonerlikte, her çeşit yolu kullanarak insanları Hristiyanlaştırmak asıl hedef olarak belirlenmiştir. Halbuki Hz. Muhammed'in bile, birilerini İslâmlaştırmak gibi bir görevi yoktu. İslâmlaşmak kişinin kendine ait bir özgürlüktür. İsteyen inanır isteyen inanmaz. Ama bugün birçok çağdaş araştırmada "islâmlaştırma", "kılıçla islâmlaştırma", "kılıcsız islâmlaştırma" gibi kavramların fütursuzca kullanıldığını görmekteyiz. Kur'an'ın bu konudaki tutumu ve Hz. Peygamber'in uygulamaları gözden geçirildiğinde, bu tür kavramlaştırmaların İslâm'ın ruhuna tamamen ters olduğu görülecektir. Kur'an'ın doktrininde ve Hz. Muhammed'in uygulamalarında, -inansın veya inanmasın- hiçbir insan mutlak öteki gösterilmemiştir. Son zamanlarda batıdan yapılan çeviriler yoluyla, bizim kendi düşünce dünyamızı ve değerlerimizi altüst eden ve kargaşaya sebep olan bir dizi kavramın tehdidi altındayız. Bunlardan birisi, "öteki" kavramıdır. Bu kavram, sosyoloji çalışmalarında ve bizim ken-

29 Dinde zorlamanın olmadığını ve özgür iradenin esas olduğunu belirten bazı ayetler şöyledir: 1. "Dinde zorlama yoktur." (2. Bakara, 256) 2. "De ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise, dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin. ..." (18. Kehf, 29) 3. "Sizi yaratan O'dur. Böyle iken kiminiz kafir, kiminiz mümindir. Allah yaptıklarınızı görendir" (64. Teğâbun, 2) 4. "Sizin dininiz size benim dinim de banadır" (109. Kâfirin, 6)

di alanımızla ilgili diğer çalışmalarda o kadar sık tekrar edilmeye başlandı ki; Müslüman'ın Hristiyanlara, hatta Müslüman'ın Müslüman'a bakışı bile bu kavram üzerinden tanımlanır oldu. Yani Müslüman Müslüman'ın ötekisi veya Hristiyan Müslüman'ın ötekisi görülerek ötekilerin kaldırılması, ehlileştirilmesi veya dönüştürülmesi gereken düşman ilan edildi. İslâm düşüncesinde Allah'ın en güzel şekilde yaratmış olduğu her bir insan muhtemeldir ve asla "mutlak öteki" değildir. Ama bugün "öteki" kavramı, İslâm dünyasında Müslümanların zihinlerine yerleştirilmek suretiyle çatışmacı bir Müslüman tipi üretilmek istenmektedir. Hristiyan araştırmacıların ya da Batılı sosyologların ortaya koyduğu bir kavramsal çerçeveyi alıp kendimize "muhâyyl ötekiler" oluşturmak son derece yanlıştır. Aslında Müslüman kültürde ehl-i zimmet olarak görülen Hristiyanların öteki olarak algılanması, yeni bir olgudur. "Beyaz adam" misyonuna kendini kaptırmış maceraperestlerin başlattığı ve günümüzde farklı biçimlerde devam eden Haçlı seferlerinin bir ürünüdür. Bu, dehşet verici Müslüman katliamlarının intikamını almak ve Müslümanların onurunu ayaklar altına alan batı sömürgeciliğinden kurtulmak için varlık-yokluk mücadelesinin bir tezahürüdür. Halbuki ne Hristiyanlar ne de kafirler Müslümanların alternatifidir. Hem ehl-i kitab hem de kafir, Müslümanlarla birlikte yaşayabilir. Onların yaşama hakları ellerinden alınamaz. Herkesin Müslüman olması gibi ne bir şart ne de bir zorunluluk vardır. Bu konuda, kişinin kendi beyanı ve iradi kararı esastır. Bu hoşgörü, İslâm'ın tarihi ve doktrininde hep varken, Müslümanların tarihinde her zaman hayata geçirilememiş olması üzüntü vericidir. Ama buna rağmen, Müslümanların tarihi diğer din mensuplarının tarihiyle kıyaslandığında, onurlu bir tabloyla karşı karşıyayız. Allah'ın kitabı ve Hz. Muhammed, insanları dine, asla kılıçla davet etmedi. Küfür ehliyle, ehl-i kitab ve düşmanlarla en büyük cihad, aşağıdaki ayet-i kerîmede de belirtildiği gibi, Kur'an'la yapıldı: "Kafirlerle boyun eğme ve onlara karşı büyük cihadı bu Kur'an ile yap."³⁰ denmektedir. İslam'da esas olan barıştır. Cihad ve savaş, son çaredir.

Hz. Peygamber'in 23 yıllık Peygamberlik döneminde yaptığı savaşlar, bu savaşlarda her iki taraftan öldürülenlerin sayısı ve esir alınanlara yapılan muamele tarihi kaynaklardan incelendiğinde, onun barış ve merhamet Peygamberi olduğu herkes tarafından kabul edilecektir. Kureyza olayı hariç bırakılacak olursa Hz. Peygamber'in emir ve komutasında toplam 27 gazve yapılmış ve bunlardan sadece dokuzunda çarpışma meydana gelmiştir.³¹ Küçük çaplı, toplam 35-60 civarında seriyyeler düzenlenmiştir. Çarpışma meydana gelen gazve ve savaşlar da onun harcadığı zaman, yollar dahil, peygamberlik döneminin yaklaşık % 2'sini oluşturmaktadır. Bu savaşlarda, yaklaşık olarak kafirlerden toplam 216 kişi ölmüş, Müslümanlardan 138 kişi şehid düş-

30 25. Furkan, 52.

31 İbrahim Sarıçam, *Hz. Peygamber'in Çağımıza Mesajları*, Ankara 2000, 118.

müştür.³² Hz. Muhammed'in emir ve komutasında yapılan savaşlar, dünya tarihinde en az kayıp verilen ve tarihin gidişatını olumlu yönde en fazla etkileyen savaşlardır. O, hiç bir zaman mesajını zor kullanarak, silahla yaymak iddiasında olmamıştır. Çünkü o, insanları doğru yola en güzel bir şekilde ve hikmetle çağırmakla görevlendirilmiş, bunun için kılıç ve savaşa baş vurması istenmemiştir.

Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Muhammed'in uygulamalarında kâfirlerin mutlak bir öteki olmadığı açıkça görülmektedir. Vatikan kütüphanesi Türkçe Yazmalar arasında bulunan anonim bir hadis kitabındaki komşu haklarıyla ilgili kısım, "İslâm kılıçtan başka bir şey getirmedi" diyenlerin ve onu alıntıl原因ların dikkatine sunulacak güzel bir örnektir.³³ Bu eserde komşuya ve çocuğuna nasıl davranılacağına dair ilginç öğütler bulunmaktadır. Orada komşu, üç hakkı olan, iki hakkı olan ve bir hakkı olan olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bunlardan bir hakkı olan, kâfir komşudur. Bu hak, insan hakkı/yakınlık hakkıdır. Bu metinde, hadisler verildikten sonra, o gün toplumda yaşanan

32 Sarıçam, a.g.e., 120.

33 "Bu komşu hakkın bildürür. Salih komşu istemek sünnet-i Resüldür. Bir hadiste dahi eydür: "İsten salih komşu, ev satun almazdan ön" der.
"Eyu yoldaşı isten, yola gitmezden ön" didi.
Hadis: Resûlullah (sav) eydür: Komşu hakkı ana hakkı kibidür." der.
Hadis: Resûlullah (sav) eydür: Her evin dört yanında kırk ev komşusudur. Hakkı vacibtür üzerimize kişün" der.
"Güç yettikçe komşuya ikram ideler. Dahi kendü tok yatub komşu aç yatmaya. Artuk taamdan ortaklığı vardır."
Resul (as) buyurdi ki: "Komşu üçdür. Birünün üç hakkı var. Birünün iki hakkı var, birünün bir hakkı var. Amma ol komşu ki üç hakkı var, kapu komşusudur. Biri İslâm hakkı, biri komşuluk hakkı, biri yakınlık hakkı.
Amma ol komşu ki eki hakkı vardır. Biri İslâm hakkı, biri komşuluk hakkı.
Amma ol komşu ki bir hakkı var. Kafir komşusudur. Bir komşu hakkı var heman.
Mes'ele: Komşuyu incitmeyeler. Cefa itmeyeler. Kerahet görmeyeler.
Hadis: Resûlullah (as) eydür: Benüm canım Allah Ta'alanın kudreti elindedür. Ol Allah Hakkı için müslüman olmaz kişi, ta komşu elinden ve dilinden emin olmayınca."
Mes'ele: Komşuya hediye vireler, azdan çoktan. Egerçi harac vürür kafirse dahi.
Mes'ele: Komşu evine destursuz bakmıyalar.
Mes'ele: Bazıları eydür: Sağ koldan sol koldan, dahi önünden ardından, kırk ev komşudur. Nafaka vireler. Ton vireler. Kurban etin vireler.
Mes'ele: Komşunun itin urmıyalar. Divarına işemiyeler, katı söylemiyeler. Oglancuğuna latife ideler, yüzün yuyalar, başın sıgayalar. ...
Mes'ele: Komşu nesnecük virse az görmiyeler. Hor bakmıyalar. Ogrıcak güler yüzle bakalar. Ödünç vireler. Sayrı olsa soralar, çağırsa, meded dise varalar. Ellisine, düğününe, cenazesine varalar. Evin turın (?) saklıyalar. Hiyanetlik itmeyeler avratına, oğluna, kızına, ... Dahi yaramaz kokulu nesne komşu evinden yana etmiyeler. Evinin yüksek yapmaya, komşuya yıl varmasun deyu.
Mes'ele: Satun aldugı yemişden komşuya vire, kendü yimezden öndin.
Mes'ele: Kendü nefsinı hor göre. Komşuyu hor görmeye.
Mes'ele: Bir kimse evin satan olsa evvel komşuya diye. ... Yad kişiyi satmaya, meger komşu almay.
Mes'ele: Komşu komşudan su ve tuz ve hamir ve od ala, men etmeyeler.
Ganimet göreler salih komşuyu.
Hadis: Resûl (as) eydür: "Allah Ta'ala'nun yüz bin belasın savar salih komşu" der.
Hadis: Resûl (as) eydür: Bir kişi komşusun, kavmin, yoldaşın ögse, ol kişi salih olur."
(Bkz.: Anonim Hadis Kitabı: Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 364, yaprak 110-11b) ilgili kısım için bkz.: Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, II. Baskı, Ankara 1996, s. 33-34.)

olaylar değerlendirilir. Kafir komşuya nasıl davranılacağına dair şu öğüt verilir: "Konşuya hediye vireler azdan çoktan, eğer ki haraç virür kâfir dahî olsa." Zamanım olmadığı için uzatmayacağım.

Kısaca şunu söylemek istiyorum; biz İslam'ı ve Hz. Muhammed'i bilimsel verilerin ışığında ve bilimsel yöntemlerle yeniden okumak zorundayız. Özellikle Hz. Muhammed'i doğru anlayabilmek için onun tarihsel kişiliğiyle menka-bevî kişiliğini birbirinden ayırmak gerekiyor. Sözlerimi, hiçbir insanın mutlak öteki olmadığını çok veciz bir şekilde dile getiren Ahmet Yesevi'nin bir beytiyle bitirmek istiyorum.

Sünnet imiş kafir bolsa birme azar
Köngli kattıg dil-âzârdın Hudâ bîzâr³⁴

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

34 Türkçemizde anlamı şudur:
Sünnet imiş, kafir dahi olsa, incitme;
Kati gönüllü, gönül incitenden Allah dahi usanmıştır.